

СУЧАСНІ ОЦІНКИ ВНУТРІШНЬОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ 1990-х рр.

ОФІЦИНСЬКИЙ Р.А. (Ужгород)

У вітчизняній та зарубіжній історіографії порівняно активно досліджуються соціально-економічна специфіка і питання розбудови правової держави та основ громадянського суспільства в Україні 1990-х рр. Чимало слушного подано як в індивідуальних працях, так і у колективних історичних дослідженнях [1]. Якщо висловитись лапідарно, то студії стосуються проблематики передусім у розрізі загальних моментів і наскрізних тенденцій [2], окремих аспектів державної політики щодо національних меншин [3], етнопатристичних і мовних процесів [4], релігійно-церковних справ [5], освітніх перипетій [6]. Відображено також ставлення населення до соціально-економічних змін, регіональні особливості проведення аграрної реформи і боротьби за світові агропродовольчі ринки [7]. Крім того, проаналізовано зміни соціально-побутових умов життя міських і сільських мешканців [8]. Досить енергійно ведуться регіональні та краєзнавчі студії, котрі на разі лишаємо осторонь як дотичну проблему, що заслуговує окремого аналізу.

На українському внутріполітичному напрямку сконцентрували свої зусилля й деякі зарубіжні вчені. Так, американський політолог Пол Кубічек назвав монографію «Нерозривні зв'язки: держава, громадські об'єднання і корпоратизм у пострадянській Україні» з двох причин: по-перше, у посткомуністичній демократизації об'єднання громадян набувають особливої ролі, котра подається в контексті України, що досліджується порівняно рідко, – це по-друге [9]. Автор подав Україну як показовий приклад перехідного суспільства, привівши короткий огляд політичних і економічних досягнень між 1992 і 1998 рр. (на жаль, здебільшого 1993-1994 рр.) та зосередивши увагу на основних українських громадських організаціях (профспілках, конфедерації роботодавців і сільгоспоб'єднань), їхній організаційній структурі та участі в політичному житті. У світлі незначних перетворень в Україні він намагався відповісти на питання чи справді українська політична культура прихильна до корпоратизму як системи діяльності, при якій чільне місце і регламентуюча влада належить об'єднанню професійним організаціям роботодавців або найманих працівників.

На думку П.Кубічека як транзитолога, постнезалежний «фетиш держави» утвердив пріоритети за управлінням, миром і стабільністю, котрі еліта вважала необхідною умовою виживання української держави. А конкуренцію і конфлікт, які б рухали до плюралістичної демократії, визнано небезпечними

для спокійної та нестабільної поліетнічної держави. Тому триваюче домінування держави над об'єднаннями громадян ілюструє найкраще тупик реформ на шляху розвитку України з «держави-партії» в суспільну структуру, коли державний корпоратизм може стати довгочасовою особливістю пострадянської соціальної системи, оскільки обмежується конкуренція. У «посткомуністичному суспільстві» теоретично державний корпоратизм є небажаним, а плюралізм – привілей міцної конкурентоздатної демократії з розвинутим профспілковим рухом і асоціаціями роботодавців («соціальним корпоратизмом»).

Новизна низки інших робіт полягає в аналізі політичних конфліктів між гілками української влади 1991-2000 рр. у трьох аспектах: політичному, правовому та історичному [10]. Окремим фактором виступають політичні партії та політичні еліти [11]. На щедрій фактографічній основі проаналізовано специфіку парламентської відповідальності уряду [12] і результати діяльності законодавчої гілки – Верховної Ради [13]. Нерідко розвінчуються догматичні концепції ідеологів, які намагаються реанімувати в Україні проімперську політику російських шовіністів [14] тощо.

Концептуальні правові аспекти, зокрема, проведення вільних і справедливих президентських і місцевих виборів, реформа судової системи тощо на тлі реальної дійсності розглянув суддя Федерального суду претензій США Богдан Футей, починаючи від Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., охрещеного на Заході «революцією у бюлетневій скринці». Прийняття Конституції 28 червня 1996 р. стало кульмінацією історичного шляху з часу проголошення акта 24 серпня 1991 р. і завершенням першого етапу процесу конституційного розвитку. На другому етапі у силу ступають стремління на розробку «забезпечувального» законодавства стосовно положень нової Конституції. Україна віддала належну шану не лише п'ятій річниці своєї незалежності, але й заслужила найвищу оцінку завдяки гарантуванню захисту прав людини. Нова Конституція отримала визнання міжнародних експертів та організацій, насамперед Ради Європи і Венеційської комісії з прав людини (Європейська комісія «Демократія через закон») як документ, що здатний принести справжню демократію в Україну [15]. Однак у наступні роки скандали і корупція не перестали бути нормою української дійсності. Як зазначив Б.Футей, піднесена на конституційну висоту свободу преси піддала сумніву, що найбільш виразно втілює

у зникненні та загибелі журналіста Г. Гонгадзе та у появі таємно записаних розмов, до яких нібито причетний Президент Л. Кучма. І незважаючи на ознаки економічного зростання у країні, у відставку відправлено надзвичайно популярного прем'єра В. Ющенка. Тому орієнтація України на західні стандарти є надзвичайно важливою справою європейської стабільності з усіх точок зору.

Виборчі кампанії 1994, 1998, 1999 і 2002 рр. у національному вимірі стали інтегративним процесом, про що стверджують зауважені вченими декілька суттєвих моментів [16]: остаточно зруйновано плани реставрації комуністичного режиму; держава виступила самостійним гравцем в умовах значного рівня деполітизації населення. Виходячи із критерію ефективності, детально з'ясовано [17], що найоптимальнішою виборчою моделлю для України є система пропорційного представництва. Вона в умовах перехідної політичної системи, по-перше, гнучко реагує на появу нових політичних сил, що здатні запропонувати нові альтернативні шляхи вирішення суспільних проблем, по-друге, здатна зменшити напругу і протистояння під час виборчих кампаній, оскільки значною мірою деперсоніфікує виборчий процес та гарантує представництво у парламенті основних політичних сил, по-третє, максимально забезпечує виборчий процес від фальсифікації, оскільки апіорі створює конкурентне середовище серед владної еліти і т.і.

Західний (галицький) регіон завжди виділявся з групи інших західноукраїнських територій – Буковини, Волині, Закарпаття, будучи оплотом національно-демократичних сил, виразником самостійницьких прагнень. Звідси ідеї національного визволення поширювалися як на сусідні області, так і на центральні та східні регіони України, прийшов до висновку Степан Кобута [18]. Проте, відігравши роль каталізатора у процесі консолідації українського народу періоду здобуття самостійності, галичани в умовах незалежності втратили динаміку впливу на всеукраїнські політичні процеси, були позбавлені можливості визначати характер дій центральної влади. І вже тут, до прикладу, президентські вибори в Україні 1999 р. засвідчили підтримку курсу діючого Президента на прискорення соціально-економічних і політичних реформ.

В одній з книг Дмитро Чобіт, народний депутат України 1990-1994, 1994-1998, 1998-2002 рр. [19], спробував документально показати потаємні сторони парламентської кризи в січні 2000 р. Мова йде про афери з службовими документами і фальсифікацію законодавчих актів. Проте сценарій утвердження авторитарного режиму в Україні втілити не вдалося. В іншій праці Д. Чобота подається у хронологічній послідовності перебіг найгучнішого скандалу новітньої України, пов'язаного із

зникненням у вересні 2000 р. журналіста Г. Гонгадзе та оприлюдненням аудіозаписів, таємно здійснених у кабінеті Президента Л. Кучми, а також ідеться про справу экс-віце-прем'єра Ю. Тимошенко та обставини смерті опозиційного парламентського лідера В. Чорновола [20]. Джерельну вагу авторських апеляцій підсилюють оприлюднені в додатку публікації Г. Гонгадзе, заяви Президента і політичних партій, виступи окремих діячів і матері зниклого журналіста Лесі Гонгадзе, розшифровані записи з архіву майора М. Мельниченка, фотодокументи і т.п.

«Тейпгейт», «аудіовійна», «касетний скандал», «політичний Чорнобиль», «справа Гонгадзе» – гучні назви українського політичного розламу. Після експертизи, проведеної Федеральним бюро розслідувань Сполучених Штатів Америки у травні 2001 р., було підтверджено, що знайдене «тарашанське тіло» є прахом Георгія Гонгадзе. До того часу, в листопаді 2000 р., опозиція оприлюднила аудіозаписи, зміст яких припускав можливу співучасть Президента Кучми та інших ключових фігур з керівництва країною у зникненні Гонгадзе. Поява касет спричинила низку політичних і корупційних скандалів, обурення в українському політикумі та ізоляцію України від Заходу. Впала підозра на олігархів, які не виявляють ентузіазму з приводу реформ, що загрожують їхнім інтересам, проте відіграють завелику роль у політичному житті України. Вони зосередили в своїх руках багато провідних засобів масової інформації, що ускладнює завдання проведення чесних виборів. Однак за десять років незалежного розвитку Україна вже досягла важливої віхи: вона сама визначає своє майбутнє [21]. Це, так би мовити, американська точка зору.

Безумовно, у кожному ключовому епізоді існує безліч контрверсних суджень. У цій справі навряд чи коли-небудь буде поставлено крапку. Найбільш резонансна в історії сучасної України, вона продовжує терзати своїми загадками багатьох. Зокрема, журналісти всеукраїнської газети «2000» (головний редактор Сергій Кічігін) упродовж року чітко відслідковували все, що стосується зникнення Г. Гонгадзе. Їх співрозмовниками стали чільні постаті скандалу Мирослава і Леся Гонгадзе, Олександр Мороз, Віктор Шишкін, Сергій Головатий, Олександр Жир, Михайло Потєбенько, Олександр Баганець, голандська журналістка Корен де Вріс, шеф української служби радіо «Свобода» Роман Купчинський та ін. [22]. При позірній об'єктивності співробітники київської газети «2000» прозоро натякають на американський слід.

Та повернімось від публіцистики, розрахованої на масову історичну свідомість, до академізму. У синтетичній монографії авторського колективу (переважно вчених Секції суспільних і гуманітарних наук Національної Академії наук) проаналізовано

суспільно-політичні, соціально-економічні й культурні процеси України трансформаційного періоду. Особливо розглянуто будівництво Збройних сил і зовнішньополітичну діяльність, а також національних державотворчих традицій, починаючи з доби Київської Русі. Вчені скрупульозно дослідили економічні аспекти, навіть досить багато аргументів для підтвердження висунутих положень [23]. За десятиріччя (1991-2001 рр.) приватизовано всі малі підприємства та понад 80% середніх і великих. Обсяг промислової продукції за 1991-1997 рр. скоротився наполовину. Основний спад відбувся до 1995 р., у наступні роки він сповільнювався, а у 1999 р. продукція промисловості зросла на 4%, 2000 р. – на 12,9%. У 1999 р. обсяги сільськогосподарської продукції становили менш як 50% рівня 1990 р. Серед усіх працівників села (майже 8 млн.) близько 3 млн. не мали стабільного місця роботи й надійних джерел доходів. На січень 2001 р. житловий фонд країни становив 1013,4 млн. кв.м загальної площі. На кожного жителя припадає 20,5 кв.м загальної площі. Якщо 1990 р. одержали житло 235 тис. сімей, то 1998 р. – 37 тис.

Отже, переконують академічні вчені, перетворення директивної економіки на ринкову вимагало здійснення глибоких соціально-економічних змін. Треба мати міцну правову базу, ринковий простір (зовнішній і внутрішній) із належною платоспроможністю, перевагу у внутрішньому ринковому обороті власних конкурентоздатних товарів і послуг, стійку національну валюту й цінні папери, а також надійну банківсько-фінансову систему держави. Без цього немислима високорозвинена і ефективна, соціально орієнтована ринкова модель економіки з демократичними державними і суспільними інституціями. Необґрунтовані трансформації початку 1990-х рр. в Україні привели до господарського і соціального занепаду (різкий спад ВВП; розвал власного товаровиробництва й підлив платоспроможності внутрішнього ринку), втрати конкурентоздатності національної економіки.

Відповідаючи на питання про те, чи можна було уникнути кризових явищ в українській економіці 1990-х рр., радник Президента України, доктор економічних наук, професор Анатолій Гальчинський пов'язав перехідні труднощі з наслідками тривалого панування адміністративно-командної економічної моделі [24]. Ще 1996 р. група американських учених, досліджуючи зміни на постсоціалістичному просторі, дійшла висновку: ступінь складності трансформаційного процесу визначається історичною протяжністю соціалізму (чим тривалішим був соціалістичний період, тим об'єктивніше складніше проходять перетворення). Відчутний кадровий «голод» (десятиліттями кращих професіоналів забирала Москва) наклався на більш як 70-літню антиринкову (колективістську) ментальність. Окрім того,

у спадок перейшла глибоко деформована господарська структура із застарілою техніко-технологічною базою і важка екологічна ситуація, зумовлена великою мірою Чорнобильською катастрофою (10% радіаційно забрудненої території, 3 млн. потерпілих) і шкідливими виробництвами, причому із незамкненими циклами.

Аби унеможливити ймовірність автономного господарювання, у Радянській Україні за т.зв. республіканською спеціалізацією та поділу праці розвивалися галузі з найвищою витратністю і найнижчою місткістю доданої вартості. Для потреб внутрішнього ринку спрямовувалось близько 18% вартості власних виробів (у розвинутих країнах більше половини). Слугуючи базою військово-промислового комплексу СРСР (700 підприємств, 1 млн. працюючих, 20% загального обсягу промислової продукції), УРСР виробляла тільки 3% «фінішних» озброєнь, а в цілому менше 20% кінцевого продукту. Образно кажучи вслід за А.Гальчинським, якщо болт до механізму, що збирався в Узбекистані, нарізався в Сумах, то гайка до нього – обов'язково в Хабаровську. Непривабливо виглядала і аграрна сфера, когорта могла похвалитися найбагатшими у світі чорноземами (чверть світових запасів), – у 4-5 разів нижча продуктивність праці порівняно з розвинутими країнами, 25-30% втрат при збиранні та стільки ж переробці врожаю.

Хоча конкурентні переваги України зберегли у 1990-і рр. розгалужену структуру (якісні трудові та природні ресурси, сприятливе геополітичне розташування і т.і.), проте безпосередньою платою за незалежність став нульовий варіант за територіальним принципом союзної власності, підписаний вищим політичним керівництвом України після виходу з Союзу, а також залишені в союзному Ощадбанку грошові вклади населення (84,3 млрд. рублів або за тодішнім курсом 150,5 млрд. дол.). До речі, сформований починаючи з 1960-х рр. промисловий потенціал Сходу Росії, у т.ч. й за рахунок серйозного урізання капіталовкладень і трудових ресурсів Радянської України (1,5 млн. чол.), не став спільним надбанням, а, навпаки, дискримінаційним бумерангом. Переорієнтувавшись із невичерпаних запасів вугілля Донбасу, на споживання нафти і газу російського Сибіру (у 1990 р. за світовими цінами 15 млрд. дол.), Україна комуністична вже на старті, по суті, підставила зробила підніжку Україні незалежній. З одного боку, залишився вагомий індустріально-аграрний та інтелектуально-науковий потенціал, а з іншого – надзвичайно висока залежність від держави-метрополії.

Ясна річ, зауважив Гальчинський, на об'єктивні аспекти добре наклалися суб'єктивні. Мовиться про малоефективні переломи під час зміни власності: неконкурентна приватизація (через оренду з викупом і викуп трудовими колективами) у 1992-1994 рр.

і масова сертифікатна приватизація 1995-1998 рр. Власне, найскладніша з усіх постсоціалістичних країн економічна ситуація 1994 р., коли далися взнаки рекордної за світовими стандартами гіперінфляції попереднього року (10255%), а дефіцит державного бюджету досяг астрономічного рівня (майже 19% ВВП), привела до появи доповіді Президента «Шляхом радикальних економічних реформ» (жовтень 1994 р.) – документа, де визначалися принципи державної політики в найближче п'ятиліття – глибока лібералізація економіки, роздержавлення і приватизація, жорсткий монетаризм. Зрештою, серпнева економічна криза 1998 р. виявила і те, що ефективна державна влада в Україні поступово набула ознак президентської. Найгостріші питання економічної політики регулювалися Президентом – 92 укази за 1998 і перший квартал 1999 р. Для прийняття відповідного економічного «портфеля» (142 законопроекти) потрібно було б Верховній Раді три роки за повним графіком роботи.

Десятилітня криза (1990-1999), позначена недосконалістю трансформаційної моделі та відсутністю нової економічної ідеології, під кутом зору Анатолія Гальчинського [25], має два чітко виражені періоди: стрімкого (прогресуючого) нарощування темпів падіння (1990-1994) і поступової санації (1995-1999). У 2000 р. вперше після 1989 р., коли Україна була багатшою за дві третини країн світу, досягнуто реального економічного зростання, українська економіка вийшла з кризи. За цей час частка ВВП на душу населення знизилась із 2760 дол. США до 653, а у випуску світової промислової продукції з 1,5% до 0,5. Насамперед були закладені хибні методологічні засади євроінтеграції, привнесені поборниками неоліберальних (монетаристських) принципів Вашингтонського консенсусу, що сформуливались ще на початку 1980-х рр. і мали спершу чітко виражену латиноамериканську спрямованість, а в подальшому екстраполювалися на країни з перехідною економікою. Це – усунення держрегулювання, прискорена приватизація, відкрита економіка, ліберальне ціноутворення, ставка на зовнішні позики, приборкання інфляції.

Як виявилось, мова йшла не про модель позитивного заперечення старої системи і конструктивного розвитку, а про пристосування економік соціалістичного табору, зокрема й України, до потреб західної експансії. Звідси й нав'язані суперечливі ідеології навздоганяльної модернізації та ринкового фундаменталізму (поширення суто ринкових принципів поведінки на всі без винятку сегменти суспільного життя) як одні з визначальних і незалежних цінностей трансформаційного процесу. До речі, рішучим противником «ідеологічного імперіалізму» (ринкового фундаменталізму) виступив всесвітньо відомий інвестор і філантроп Джордж

Сорос [26], людина не чужа сучасному українському владному бомонду.

Розглядаючи реформи в Україні наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. в контексті загальносвітових тенденцій у розвитку трансформаційних процесів, Анатолій Гальчинський виявив обмеженість варіантів вибору двома можливими рішеннями: послідовне втілення чинної неоліберальної моделі або перехід до інституційної моделі ринкових перетворень, на принципах дирижизму і з поєднанням елементів сильного державного регулювання [27]. І в Україні поразки зазнала не політика реформ узагалі, а фактично збанкрутіла їх американська схема, що визначалась Вашингтонським консенсусом. Отож, образно ствердив А.Гальчинський, спроби інтегруватися в західноєвропейську цивілізацію через американські ворота не вдалися. У зв'язку з цим коректніше говорити для теперішньої України про стратегію «відкладеної лібералізації».

У книзі чільного представника всеукраїнської партії «Батьківщина», доктора технічних і доктора економічних наук, професора Михайла Павловського аналізується економічний стан за дев'ять років реформ. Показано, що трансформація суспільства протягом цього періоду не відповідала науковим поняттям економічних реформ. Зокрема, програма «шокової терапії», розроблена МВФ і СБ для країн з перехідною економікою, на думку автора, має 12 суттєвих помилок і 7 антинаукових позицій, котрі на заваді оптимальному стратегічному шляху України в коло технологічно розвинутих держав. Як визначив М.Павловський, економічні реформи – це значні перетворення, зміни в системі ведення господарства, організації виробництва і управління економікою, грошово-фінансовою, соціальною і екологічними сферами, які стосуються співвідношення між різними формами власності, між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням, між лібералізацією і протекціонізмом, між відкритістю та закритістю суспільства, між рівністю і свободою, між глобалізацією і самодостатністю економіки, між інтеграцією і національними інтересами [28]. Проте за дев'ять років реформ, згідно його підрахунків, український ВВП скоротився на 74% з 157,9 млрд. (1990 р.) до 30 млрд. дол. США (1999 р.), падіння промислового виробництва склало 73,6%, реальна заробітна плата зменшилася майже втричі, а грошові доходи населення – у 8,7 рази. Населення України зменшилося більше ніж на три мільйони осіб.

Колишній віце-прем'єр з питань економічних реформ, голова партії «Реформи і порядок», доктор економічних наук Віктор Пинзеник, відверто висловився: «Сьогодні ми мали значно кращі умови життя та економічний стан, якби не було інфляції 1992-1993 рр., якби цих років взагалі не було в нашій історії» [29]. Політичне керівництво країни важко усвідомлювало

недопустимість грошової емісії. Традиційна причина – дефіцит держбюджету. Наприклад, фактичне виконання бюджету 1994 р. в кілька разів відрізнялося від затвердженого, а витрати вже «гривневого» 1997 р. перевищили доходи на 6 млрд. гривень. Це суто український феномен – «порятунок виробництва» та «захист населення» від зростання споживчих цін, частково, через перехід на світові ціни за російські енергоносії. У цілому за 1992-1997 рр. ціни зросли в 46,9 тис. разів (за 1992-1993 – 2,2 тис. разів), середня зарплата 1999 р. становила п'яту частину рівня 1991 р. Тому довелося відмовлятися від «комуністичних завоювань» (тотальних дотацій на житлово-комунальні послуги і т.п.).

Із викладеними вітчизняними та іноземними оцінками щодо рубіжних етапів економічного розвитку України 1990-х рр. погоджуються і автори навчального посібника. Експерти Міжнародного фінансового фонду засвідчили, що економічна ситуація в Україні у 1994 р. стала гіршою, ніж у будь-якій країні, за винятком воюючих [30]. Зовнішня заборгованість сягнула 7 млрд. дол. США. Річне падіння виробництва склало 22%. Аграрний сектор відкинуто на кілька десятиліть назад. Валова продукція сільського господарства України 1996-1999 рр. за обсягом дорівнювала середньорічній валовій продукції 1958-1961 рр., – ця паралель цілком резонно наводиться в посібнику.

Стабілізація національної валюти і введення нової грошової одиниці – гривні – вже у 1997 р. привела до несподіваного ефекту, пов'язаного з поверненням часто у вигляді іноземних інвестицій вітчизняного капіталу, що раніше «втік» за кордон, передусім у зони, звільненні від оподаткування (офшори). Внаслідок першої в новітній Україні неконфіскаційної фінансової реформи (вересень 1996 р.) купонно-карбованці необмежено обмінювалися на гривні у співвідношенні 1:100000. Серед складових, що спровокували українську фінансову кризу серпня 1998 р., В.Пинзеник назвав основним не банкрутство російських державних зобов'язань, а недолугість існуючого економічного курсу України. Як-от: позасудовий арешт рахунків підприємств став однією з головних причин тінізації економіки і масового бартеру, законодавчі звільнення від сплати податку на додану вартість ряду суб'єктів господарювання – з іноземними інвестиціями тощо, відсутність політичної волі затверджувати бездефіцитний бюджет і т.д.

Для попереднього Надзвичайного і Повноважного посла США в Україні Стівена Пайфера і діючого Карлоса Паскуаля [31] важко уявити собі державу такого ж розміру, як Україна, з її історією і культурою, природними і людськими ресурсами чимось відмінним від європейської країни. Українці отримали незалежність, але втратили віру в свою

країну, оскільки протягом восьми років українська економіка перебувала в кризовому стані. У 1993 р. інфляція сягнула вище 10 тис. %. До 1999 р. валовий внутрішній продукт скоротився на 60%. За великим рахунком, більш ніж половина національного доходу України вироблялася за межами офіційної економіки, що свідчило про жакливу корупцію і неоподаткованість прибутків.

До 1999 р. бартерні операції, або «взаємозаліки», становили приблизно половину бюджету України. Сума загальних іноземних інвестицій до 1999 р. становила менш ніж 3,5 млрд. дол. США порівняно з 35 млрд. у Польщі – країні, меншій розміром, з меншою кількістю населення і біднішими природними ресурсами. До 2000 р. Сполучені Штати Америки надали Україні понад 2 млрд. дол. за програмами допомоги і по кредитах. Близько 24 тис. громадян України взяли участь у програмах навчання та обмінів. Однак, обумовили С.Пайфер і К.Паскуаль, оцінка України та її перспектив залежить від того, як розуміти процес змін, що відбувався протягом останніх десяти років. Радянська Україна була пригнобленою частиною авторитарної імперії, де провадився державою тотальний контроль за кожною економічною структурою, починаючи з оборонних заводів-велетнів і закінчуючи хлібними крамничками на розі вулиць. Корупція була засобом виживання.

Щодо економічної політики України після десяти років перехідного періоду чільний службовець Світового Банку Джон Одлінг-Смі звернув увагу на чотири основних критерії успішного результату: наполегливість у макроекономічній стабілізації, структурні реформи (у тому числі суворі бюджетні обмеження), створення правової бази ринкової економіки, надійність системи соціального захисту [32]. Внаслідок достатньо жорсткої монетарної та податково-бюджетної політики кількох років Україні вдалося досягти зростання. Найвидатнішою структурною реформою 2000 р., на думку Одлінга-Смі, було проведення ряду заходів, які скоротили частку непрозорих, негрошових операцій в економіці (особливо в розрахунках за спожиті енергоносії), що дозволило погасити більшу частину бюджетної заборгованості із соціальних виплат упродовж 2000 р.

Із цими твердженнями солідарна Верена Фріцт: у 2000 р. вперше після проголошення незалежності зупинено економічний спад (приріст ВВП на 6%, на 12,9% промислового і на 9,2% сільськогосподарського виробництва), зовнішня торгівля виросла майже на 20% (загальний оборот досяг 33,3 млрд. дол.), скорочено зовнішню заборгованість (на 17% – із 12,6 млрд. до 10,3 млрд. дол.) і погашено заборгованості по виплаті пенсій, суттєво скорочено борги по зарплатах (на 40% у держсекторі) [33]. Причому, несподівано з'ясувалося, центральним фактором

позитивного економічного розвитку України стало падіння гривни (девальвація обмінного курсу на 80% у 1998 р. і на 52% у 1999-му) після російської кризи 1998 р. Завдяки цьому експорт металів (майже половина українського експорту) став конкурентоздатним у той час, як імпорتنі товари широкого вжитку подорожчали. У результаті виробництво металів зросло на 20%, а продовольчих товарів і товарів легкої промисловості – на 30-40%. Тому девальвація всього на 4,2% в 2000 р. не дуже влаштувала експортерів, засвідчив в унісон Арсеній Росинський [34], але для інших, у першу чергу для населення, стало можливим спокійно зберігати свої активи.

Як запримітила В.Фрітц, вагомою залишається соціальна нерівність, яка значно поглибилася в 1990-ті рр. Промовисті факти: тираж нового журналу з цікавою назвою «Олігарх» заплановано близько 1 тис. прим. за ціною 300 грн. за примірник, що переважає середній місячний дохід, а за даними податкової інспекції тільки у 1999 р. 5 тис. українців придбали новий шестисотий «мерседес». За А.Росинським, за підсумками 2000 р. уряд Ющенко виборів право називатися першим проукраїнським урядом, що показав Україну самодостатньою державою, котра доволі швидко може вийти з розряду

безнадійних позичальників і перейти в розряд регіональних кредиторів.

У колі фахових зацікавлень вітчизняних та іноземних спеціалістів не випадково опинились крупні історичні події України 1990-х. Процеси, пов'язані з утвердженням незалежної держави, починаючи з оприлюднення результатів референдуму 1 грудня 1991 р., прийняттям Конституції 28 червня 1996 р., виборчими кампаніями 1994, 1998, 1999, а також і 2002 рр., засвідчили незворотність демократичних перетворень. Їх, безумовно, супроводжували значні політичні та корупційні скандали, вони увібрали в себе щедрий колорит регіональних відмінностей. Надзвичайно контрверсивною є палітра наукових оцінок практичних здобутків економічного курсу України та допущених методологічних похибок. Загалом чітко окреслюються рубіжні етапи розвитку держави: світового інфляційного рекорду (1992-1993), найвищого економічного спаду (1994) і економічного прориву (2000). Доброякісна наукова література політичного і економічного профілю з даного предмету дослідження, підготовлена висококваліфікованими фахівцями (президентськими радниками, колишніми міністрами, послами і т.п.) служить запорукою адекватного осмислення наявних історичних реалій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Див., зокрема: Соціально-економічні перетворення в сучасній Україні: [36 ст.]/ В.Смолій, Л.Беренштейн, С.Білан та ін. - Київ, 2001. - 78 с.; та ін.
2. Воронов І. Становлення правової держави в Україні: політолог. аспект: Автореф. дис... канд. політ. наук. - Київ, 1997. - 21 с.; Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Харків, 2001. - 19 с.
3. Колісник Ю. Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992-1999 рр.): Автореф. дис... канд. філол. наук. - Київ, 2001. - 19 с.
4. Панасюк Л. Етнонаціональні процеси в Україні в 90-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук. - Київ, 2001. - 19 с.; Шевчук Ж. Мовна політика в Україні (кінець 50-х – початок 90-х рр. ХХ ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук. - Харків, 2001. - 20 с.
5. Білікова Н. Релігійні конфесії України (кінець 80-х – 90-і роки ХХ століття): Автореф. дис... канд. іст. наук. - Донецьк, 2001. - 19 с.; Кальниш Ю. Пріоритетні напрями, шляхи реалізації і перспективи державної політики України в галузі релігійно-церковного життя: Автореф. дис... канд. наук з держ. управління. - Київ, 2001. - 18 с.
6. Огаренко В. Розвиток недержавної вищої школи в Україні (кінець 80-х – 2001 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук. - Запоріжжя, 2001. - 20 с.
7. Кавецький І. Україна і світові агропродовольчі ринки: суспільно-географічне дослідження: Автореф. дис... канд. геогр. наук. - Київ, 1999. - 22 с.; Каденюк О. Реформи в агропромисловому комплексі України 90-х років ХХ ст. (аспекти кадрового і наукового забезпечення): Автореф. дис... д-ра іст. наук. - Київ, 1998. - 44 с.
8. Ноздріна Л. Якість життя населення в перехідній економіці України: Автореф. дис... канд. екон. наук. - Львів, 2001. - 20 с.
9. Kubicek J. Unbroken Ties: the State, Interest Associations and Corporatism in Post-Soviet Ukraine. - Ann Arbor, Michigan: The University of Michigan Press, 2000. - 275 p.
10. Бандурка О., Греченко В. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть. - Харків: Вид-во Ун-ту внутрішніх справ, 2000. - 304 с.
11. Бабій С. Формування багатопартійної системи в Україні: порівняльний аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду: Автореф. дис... канд. політ. наук. - Одеса, 1999. - 16 с.
12. Павленко Р. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід: Автореф. дис... канд. політ. наук. - Київ, 2001. - 16 с.
13. Чмихова В. Діяльність Верховної Ради України в умовах незалежності (березень 1990 – січень 2000 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук. - Львів, 2001. - 20 с.
14. Гринів О. Спокута Малоросії: державотворення без парадоксів: Непретензійні нотатки. - Львів: Світ, 2001. - 368 с.
15. Футей Б. Становлення правової держави: Україна 1991-2001 рр. - Київ: Юрінком Інтер, 2001. - С.14, 49, 87-89, 124-126.

16. Баштанник В. Політична взаємодія та виборчий процес в Україні в 1998-1999 роках // Актуальні проблеми державного управління.-2001.- Вип.1(4).- С. 241-255.
17. Гончарук В. Особливості трансформації виборчої системи сучасної України: Автореф. дис... канд. політ. наук.- Київ, 2001.- 16 с.
18. Кобута С. Суспільно-політичні процеси в західному регіоні України (1988-1999 рр.): Автореф. дис... канд. істор. наук.- Чернівці, 2001.- 18 с.
19. Чобіт Д. Парламентська криза в Україні. Причини. Перебіг. Наслідки (Січень-червень 2000 р.).- Київ-Броди: Просвіта, 2001.- 256 с.
20. Чобіт Д. Час підлої влади, або Чи є «Справа Гонгадзе» справою Кучми.- Київ-Броди: Просвіта, 2001.- 332 с.
21. Pascual C., Pifer S. Ukraine's Bid for a Decisive Place in History// The Washington Quarterly.- 2002.- Vol. 25.- № 1.
22. Операция «Свободное слово»: Попытка государственного переворота в Украине /Сост. Т.Гуменюк.- Киев: Довіра – газета «2000», 2001.- 255 с.
23. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001) /Кер. автор. кол. С.Кульчицький; відп. ред. В.Литвин.- Київ: Альтернативи, 2001.- С. 213-214, 218, 222, 235, 340.
24. Гальчинський А. Обраним шляхом.- Київ: Лебідь, 1999.- С.9-10, 21-25, 35-39.
25. Гальчинський А. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу.- Київ: Українські пропілеї, 2001.- С.13, 31, 42, 173, 228, 231, 234, 238.
26. Див.: Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство під загрозою/ Пер. з англ.- Київ: Основи, 1999.- 259 с.
27. Гальчинський А. Нова модель економічного розвитку України (у контексті глобалізації)// Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть/ Кер. автор. кол. А.Філіпенко.- Київ: Лебідь, 2002.- С. 30-44.
28. Павловський М. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія).- Київ: Техніка, 2001.- С. 21.
29. Пинзеник В. Коні не винні: Реформи чи їх імітація.- Київ: Академія, 1999.- С.30.
30. Алексеев Ю., Кульчицький С., Слюсаренко А. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985-1999 рр.).- Київ: ЕксОб, 2000.- С.128, 138.
31. Pascual C., Pifer S. Ukraine's Bid for a Decisive Place in History// The Washington Quarterly.- 2002.- Vol. 25.- № 1.
32. Одлінг-Смі Д. Україна після десяти років перехідного періоду// Дзеркало тижня.- 2001.- 21 лют.- С. 1,2.
33. Фритц В. Между реформами и олигархизацией// Osteuropa.-2001.-Сентябрь (Див.: Мировые Дискуссии – <http://wdi.ru.-27.11.2001>).
34. Росинский А. Миф о жесткой монетарной политике Национального банка// Конкретно о банках в Украине (додаток до газети «Галицькі контракти»).- 2001.- Червень.

РЕЗЮМЕ

СОВРЕМЕННЫЕ ОЦЕНКИ ВНУТРЕННЕГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ 1990-х гг.

Офитинский Р.А. (Ужгород)

Процессы, связанные с утверждением независимого государства, начиная с оповещения результатов референдума 1 декабря 1991 г., принятием Конституции 28 июня 1996 г., избирательными кампаниями 1994, 1998, 1999, а также и 2002 гг., подтвердили необратимость демократических преобразований. Четко очерчиваются и рубежные этапы экономического развития государства: мирового инфляционного рекорда (1992-1993), высочайшего спада (1994) и экономического роста (2000). Доброкачественная научная литература по данному предмету, подготовленная высококвалифицированными специалистами (президентскими советниками, бывшими министрами, послами и т.п.), служит доказательством адекватного осмысления имеющихся исторических реалий.

SUMMARY

MODERN APPRAISALS OF UKRAINE'S INTERNAL DEVELOPMENT IN 1990-IES

Ofitsinsky R.A. (Uzhhorod)

Inevitability of democratic changes has been proved by the processes in the independent state, starting with the referendum on December 1, 1991, the adoption of the Constitution on June 28, 1996 and election campaigns of 1994, 1998, 1999 and 2002. The main stages in the economic development of the country are clearly marked. They are: world inflation record (1992-1993), the highest fall (1994) and economic growth (2000). Best quality scientific literature on the subject prepared by the highly skilled specialists (presidential counselors, ex-ministers, ambassadors) serves the pledge of adequate comprehension of historic events.